כיתה ז' | תושב"ע · משנה | שיעור 3 מתוך 4 | 45 דק' | אבות א, ו-ז

"עשה לך רב, וקנה לך חבר": מי סביבי, ואיך אני שופט אחרים

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יקראו את משנה ו ואת משנה ז ויזהו בהן שלוש עצות ושלוש אזהרות.
- התלמידים יסבירו את ההבדל בין "עֲשֵׂה לְךָ רַב" לבין "קְנֵה לְךָ חָבֵר", לפי הרע"ב.
- התלמידים יתרגלו "לדון לכף זכות": יציעו פירוש מזכה ופירוש מחייב למצבים מחיי הכיתה.
- התלמידים יבחינו מתי, לפי הרע"ב, דנים לכף זכות.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

על מה העולם עומד, ומה החלק שלי בזה?

בשיעור הזה מוסיפים לה את הסביבה: מי מלמד אותי, מי החברים שלי, ואיך אני שופט אחרים.

🧪 פתיחה: ניסוי מחשבתי

מקרינים או כותבים על הלוח מצב: "שלחתי הודעה לחבר לפני שעתיים. הוא קרא (שני וי כחולים) ולא ענה." שאלה: **מה עובר לכם בראש? כתבו מחשבה אחת על פתק.** ממיינים את הפתקים על הלוח לשני טורים, בלי לכתוב עדיין את הכותרות: "לחובה" ו"לזכות". בסוף השיעור חוזרים לפתקים.

📖 הסבר למורה

משנה ו היא של יהושע בן פרחיה, מהזוג השני: "עֲשֵׂה לְךָ רַב, וּקְנֵה לְךָ חָבֵר, וֶהֱוֵי דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּת". משנה ז היא של בן הזוג שלו, נתאי הארבלי: "הַרְחֵק מִשָּׁכֵן רָע, וְאַל תִּתְחַבֵּר לָרָשָׁע, וְאַל תִּתְיָאֵשׁ מִן הַפֻּרְעָנוּת". קריאה אחת אפשרית (שלנו, לא של הרע"ב): משנה ו בונה סביבה טובה, ומשנה ז שומרת ממנה סביבה רעה.

הרע"ב מביא שני פירושים ל"עשה לך רב": פירוש הרמב"ם, שגם אם המורה אינו ראוי לגמרי, עדיף ללמוד ממנו מאשר לבד; ומה ששמע הוא עצמו, שכדאי ללמוד מרב אחד קבוע. ל"קנה לך חבר" הוא מפרש שכדאי להשקיע בחבר, אפילו בכסף, ומסביר למה במורה לא נאמר "קנה": כי הרב צריך ללמד בחינם.

על "דן לכף זכות" הרע"ב מגביל: זו "מִדַּת חֲסִידוּת" כאשר המעשה יכול להתפרש לשני הצדדים ואיננו מכירים את האדם. את הגבול הזה כדאי להציג, כדי שהתלמידים לא יבינו שצריך להצדיק כל דבר.

📜 המקור (המשנה מתוך ספריא, נוסח תורת אמת; רע"ב מתוך ספריא)

משנה, אבות פרק א, משנה ו

יְהוֹשֻׁעַ בֶּן פְּרַחְיָה וְנִתַּאי הָאַרְבֵּלִי קִבְּלוּ מֵהֶם. יְהוֹשֻׁעַ בֶּן פְּרַחְיָה אוֹמֵר, עֲשֵׂה לְךָ רַב, וּקְנֵה לְךָ חָבֵר, וֶהֱוֵי דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּת:

משנה, אבות פרק א, משנה ז

נִתַּאי הָאַרְבֵּלִי אוֹמֵר, הַרְחֵק מִשָּׁכֵן רָע, וְאַל תִּתְחַבֵּר לָרָשָׁע, וְאַל תִּתְיָאֵשׁ מִן הַפֻּרְעָנוּת:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על אבות א, ו

עֲשֵׂה לְךָ רַב. רַמְבַּ"ם פֵּרֵשׁ, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לִהְיוֹת לְךָ רַב, עֲשֵׂה אוֹתוֹ רַב עָלֶיךָ וְלֹא תִּלְמֹד בֵּינְךָ לְבֵין עַצְמְךָ. וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי, עֲשֵׂה לְךָ רַב, שֶׁיְקַבֵּל לוֹ רַב אֶחָד שֶׁיִּלְמֹד מִמֶּנּוּ תָּמִיד, וְלֹא יִלְמֹד הַיּוֹם מֵאֶחָד וּלְמָחָר מִן הָאַחֵר. וְאַף עַל גַּב דִּבְמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה (דף י"ט) אָמְרוּ הַלּוֹמֵד תּוֹרָה מֵרַב אֶחָד אֵינוֹ רוֹאֶה סִימַן בְּרָכָה, כְּבָר פֵּרְשׁוּ וְאָמְרוּ הָנֵי מִלֵּי בִּסְבָרָא, שֶׁטּוֹב לוֹ לִשְׁמֹעַ סְבָרַת הָרַבִּים, אֲבָל לְעִנְיַן גְּמָרָא, מֵחַד רַב מְעַלֵּי, כִּי הֵיכִי דְּלֹא לִפְגֹּם לִשָּׁנֵיהּ:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על אבות א, ו

וּקְנֵה לְךָ חָבֵר. וַאֲפִלּוּ אַתָּה צָרִיךְ לִקְנוֹתוֹ בְּדָמִים יְקָרִים וּלְפַזֵּר עָלָיו מָמוֹן כְּדֵי שֶׁתִּקְנֶה אַהֲבָתוֹ. אֲבָל בְּרַב לֹא שַׁיָּךְ לוֹמַר קְנֵה לְךָ רַב, שֶׁהָרַב צָרִיךְ לְלַמֵּד בְּחִנָּם:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על אבות א, ו

וֶהֱוֵי דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּת. כְּשֶׁהַדָּבָר בְּכַף מֹאזְנַיִם וְאֵין לוֹ הֶכְרֵעַ לְכָאן וּלְכָאן, כְּגוֹן אָדָם שֶׁאֵין אָנוּ יוֹדְעִים מִמַּעֲשָׂיו אִם צַדִּיק אִם רָשָׁע וְעָשָׂה מַעֲשֶׂה שֶׁאֶפְשָׁר לִדּוֹנוֹ לִזְכוּת וְאֶפְשָׁר לִדּוֹנוֹ לְחוֹבָה, מִדַּת חֲסִידוּת הִיא לִדּוֹנוֹ לְכַף זְכוּת. אֲבָל אָדָם שֶׁהֶחְזַק בְּרָשָׁע, מֻתָּר לִדּוֹנוֹ לְחוֹבָה, שֶׁלֹּא אָמְרוּ אֶלָּא הַחוֹשֵׁד בִּכְשֵׁרִים לוֹקֶה בְּגוּפוֹ (שבת צז.), מִכְּלָל שֶׁהַחוֹשֵׁד בִּרְשָׁעִים אֵינוֹ לוֹקֶה:

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב במשנה במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהמשנה.

📜 **כתוב:** "עֲשֵׂה לְךָ רַב"

💭 **מפרשים:** הרע"ב מביא את פירוש הרמב"ם: "אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לִהְיוֹת לְךָ רַב, עֲשֵׂה אוֹתוֹ רַב עָלֶיךָ וְלֹא תִּלְמֹד בֵּינְךָ לְבֵין עַצְמְךָ".

📜 **כתוב:** "וּקְנֵה לְךָ חָבֵר"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: "וַאֲפִלּוּ אַתָּה צָרִיךְ לִקְנוֹתוֹ בְּדָמִים יְקָרִים וּלְפַזֵּר עָלָיו מָמוֹן כְּדֵי שֶׁתִּקְנֶה אַהֲבָתוֹ", ובמורה לא נאמר "קנה", כי "שֶׁהָרַב צָרִיךְ לְלַמֵּד בְּחִנָּם".

📜 **כתוב:** "וְהֱוֵי דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּת"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: כשהמעשה יכול להתפרש לשני הצדדים ואיננו מכירים את האדם, "מִדַּת חֲסִידוּת הִיא לְדוּנוֹ לְכַף זְכוּת"; אבל מי שידוע כרשע, מותר לדון אותו לחובה.

📜 **כתוב:** "הַרְחֵק מִשָּׁכֵן רָע"

💭 **מפרשים:** פירוש שלנו (הצעה לדיון): מי שגר או יושב לידי משפיע עליי, גם בלי שאבחר בו.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: משנה (או דף המקורות מהעמוד הזה), דף עבודה, לוח

1. פתיחה: "הוא קרא ולא ענה", פתקים על הלוח (6 דקות)
2. קריאה של משנה ו: שלוש העצות, והרע"ב על רב וחבר (10 דקות)
3. קריאה של משנה ז: שלוש האזהרות של נתאי הארבלי, והשוואה קצרה למשנה ו (6 דקות)
4. פעילות "שני משקפיים" בקבוצות: לכל מצב בדף העבודה כותבים פירוש לחובה ופירוש לזכות (14 דקות)
5. חוזרים לפתקים מהפתיחה: איזה טור היה ארוך יותר? מה למדנו? כרטיס יציאה (9 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה שלוש העצות של יהושע בן פרחיה?
2. ממה מזהיר נתאי הארבלי?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה, לפי הרע"ב, כתוב "קנה" לגבי חבר ולא לגבי רב?
2. לפי הרע"ב, מתי "דן לכף זכות" הוא מידת חסידות, ומתי מותר לחשוד?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם קל יותר לדון לכף זכות חבר קרוב או אדם זר? נמקו, והביאו דוגמה.

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לשאלת היחידה: איך "דן את כל האדם לכף זכות" מחזק את "השלום" של רשב"ג (שיעור 2)? כל

תלמיד כותב משפט אחד שמחבר בין שתי המשניות.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק שתי שורות:

1. דבר אחד שלמדתי היום: _____
2. שאלה אחת שעדיין יש לי: _____

טיפ: פתחו את השיעור הבא בשתיים-שלוש מהשאלות הפתוחות.

💡 הערות למורה

במצבים לדיון כדאי להימנע ממצבים שמזכירים תלמיד מסוים בכיתה. אם עולה מצב של פגיעה ממשית (בריונות, אלימות), חשוב להבהיר: לדון לכף זכות לא אומר לשתוק על פגיעה, וגם הרע"ב מגביל את הכלל. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

השלמת המשנה עם מחסן מילים, טבלת "שני משקפיים" (לחובה/לזכות) ל-4 מצבים, השוואה בין משנה ו למשנה ז, 3 שאלות פרשנות ו★ שאלת אתגר. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, משפטי פתיחה, פחות שאלות, ומחוון משלה), ודף סיכום של עמוד אחד לתלמידים, להדבקה במחברת או לחזרה לפני מבחן.

מקורות

- משנה, אבות א, 6 (ספריא)
- משנה, אבות א, 7 (ספריא)
- רע"ב על אבות א, 6 (ספריא)

מחוון: רב, חבר, ולדון לכף זכות

1. **חלק א:** רַב · חָבֵר · זְכוּת; רָע · לָרָשָׁע · הַפְּרָעָנוּת. המילה המיותרת: חוֹבָה.
2. **חלק ב:** תשובות פתוחות. דוגמה למצב 1: לחובה, "הוא מתעלם ממני"; לזכות, "אולי הוא באמצע ארוחה או מבחן, ויענה אחר כך". לבדוק שבכל שורה יש שתי מחשבות שונות ומתאימות למצב.
3. **חלק ג:** (1) הרמב"ם (כפי שמביא הרע"ב): גם אם המורה אינו ראוי לגמרי, עדיף שיהיה לך מורה ולא תלמד לבד. או הפירוש שהרע"ב שמע: כדאי ללמוד מרב אחד קבוע ולא כל יום ממישהו אחר. (2) כי חבר שווה השקעה, אפילו בכסף; אבל "שֶׁהָרַב צָרִיךְ לְלַמֵּד בְּחִנָּם". (3) כשהמעשה יכול להתפרש לשני הצדדים ואיננו מכירים את האדם, זו מידת חסידות לדון לזכות; אדם שידוע כרשע, מותר לדון לחובה.
4. **חלק ד:** לקרב: רב, חבר (ומחשבה טובה על אחרים). להתרחק: שכן רע, חברות עם רשע.
5. ★ **אתגר:** תשובה פתוחה. כיוונים: אל תחשוב שהרשע לא ייענש לעולם; או אל תהיה בטוח שלא תפגע בך צרה, אז היה זהיר. לקבל כל הסבר שמסומן כפרשנות ומנומק.